

Gondolatok Ördög Ferenc *Válogatott tanulmányok* című kötete kapcsán. Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008. 402 lap

A különböző egyetemeknek, főiskoláknak és más kutatóhelyeknek, intézményeknek egy ideje immár szép hagyománya, hogy jeles szakemberek kerek születésnapja alkalmából az adott tudományterületen tevékenykedő kollégák írásaiból vagy ritkábban az ünnepelt tudós életművéből egy-egy kötet lát napvilágot. Ilyen, az utóbbi kiadványtípusba tartozó válogatás jelent meg – sokunk öröme – Ördög Ferenc tiszteletére, aki 2008. április 5-én ünnepelte 75. születésnapját, s akit napjaink magyar nyelvtudománya egyik kiemelkedő képviselőjének tekinthetünk. Hogy Ördög Ferencet nemcsak kiváló kutatónak tarthatjuk, hanem nagyszerű tanárnak is, azt leginkább középiskolai, egyetemi és főiskolai diákjainak nemzedékei tanúsíthatják, akiknek tanári, kutatói elindulását számos útmutatásaival segítette, s akiknek jövőendő életpályáját nagy hatású pedagógusként alakította, ahogy erről – saját életútját, szakválasztását érintve – a kötet előszavában (9–10) meggyőző erővel vall Czupi Gyula, aki a nagykanizsai Landler Gimnáziumban (a mai Batthyány Lajos Gimnáziumban) volt tanítványa.

Az egyes cikkek, tanulmányok közlése előtt Ördög Ferenc egész pályáját, tudományos tevékenységét, kutatási eredményeit szakmai szempontból is nagyon alapos és meleg hangú bevezetésben Hajdú Mihály foglalta össze (11–8). Értékelő áttekintését két motívum jellemzi: a tárgyszerűség és a nagyrabecsülés. Írását a magyar nyelvtudomány, a névtudomány iránti elkötelezettség, tárgyszeretet hatja át. Ezzel függ össze, hogy az adatokon nyugvó, szakszerű értékelésen nemegyszer átüt az elismerés és a tisztelet hangja.

A *Válogatott tanulmányok* című kötet anyaga, amely nagyrészt tanulmányokból, cikkekből tevődik össze, jól tükrözi Ördög Ferenc kutatásainak fő irányait, területeit. Nagyobb részük a névtudomány tárgykörébe tartozik (21–282), ezen belül kisebb terjedelmet foglalnak el a földrajzi nevek (21–77), a nagyobb hányadot a személynevek vizsgálata alkotja (81–191), a könyv egyéb fejezetei

pedig a névtudománynak más szakterületekkel (a művelődéstörténettel, stilisztikával, szociológiával, oktatással, helyesírás-történettel) való kapcsolódását tartalmazzák (195–282). Továbbá egy-egy részegység dialektológiai témával (285–91), illetőleg tudománytörténeti kérdéssel foglalkozik (295–301), a többi pedig a szerző publikációinak megjelenési helyeit, a tárgy-, a szó- és a névmutatót foglalja magában (309–402).

A válogatásban található írások és a publikációk jegyzékében felsorolt cikkek, tanulmányok és önálló kiadványok meggyőzően mutatják, hogy Ördög Ferenc kutatómunkája rendkívül szerteágazó. Ebből az összeállításból az is kitűnik, hogy a magyar nyelvtudomány hasznára évtizedeken keresztül igen sok időt, energiát igénylő tudományszervezői és kötet szerkesztői tevékenységet is folytatott (316–21).

Mivel Ördög Ferencnek életeleme a kutatás, amelynek eredményes műveléséhez tehetsége és óriási munkabírása is hozzásegítette, s mivel tudom, hogy ma is további tudományos tervek megvalósításán munkálkodik, hasznosnak tartom, hogy életútjának néhány fontos állomását, valamint munkásságának fontosabb eredményeit – tanulságul a fiatalabb kutatónemzedék és mindnyájunk számára – röviden áttekintsem, noha ezt Hajdú Mihály a kötet bevezetésében már kiválóan összefoglalta. Némiképpen erre sarkall az a körülmény is, hogy – a *Válogatott tanulmányok* című kiadvány ismertetésén kívül – a továbbiakban Ördög Ferenc tudományos teljesítményéről is szeretnék véleményt formálni, valamint a vele való találkozásaim és olykor egy-egy munkaközösségben végzett kutatás emlékeit is igyekszem fölviláncolni.

Ördög Ferenc gyermekként veszítette el édesanyját és édesapját, így nagyszülei nevelték föl, akiktől nemcsak Gyulaj község szép tájnyelvét, hanem a hagyományos faluközösség példaértékű erkölcsi normáit is elsajátította. Korán fölsimert tehetségét több kiváló tanár is pallérozta. A kaposvári és a dombóvári gimnáziumi évek után 1952-ben került a Szegedi Tudományegyetemre. Életében, tudományos pályájának alakulásában fontos szerepet játszott a Tisza-parti város, amelynek korabeli jelentőségéről és a bölcsészkar több oktatójának Ördög Ferencre tett szakmai hatásáról Hajdú Mihály a következőket írja: „Szeged csodálatos diákváros volt akkor! [...] Volt itt tudományegyetem, orvostudományi egyetem, vasútmérnöki egyetem. Ide jött a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyartanári képzésére Ördög Ferenc is. Sok jeles tudóssal ismerkedett meg. Itt tanított akkor Baróti Dezső, Halász Előd, Klemm Imre, Koltay-Kastner Jenő, Mészöly Gedeon, Nyíri Antal, Rácz Endre és még sokan mások. Közülük az utóbbiak voltak rá nagy hatással. A nyelvtörténész Mészöly Gedeon a korai nyelvmélekek hangulatos elemzésével sok ma is élő magyar nyelvészben keltette föl az érdeklődést a nyelvtörténet iránt. Hozzá hasonlóan meg tudta nyerni a hallgatóságot a dialektológia kutatásának Nyíri Antal, s Ördög Ferenc otthonról is hozott, középiskolában is erősített nép- és tájszeretete egyre világosabban mutatta a célt: a népnyelv tanulmányozását. Ezt a szándékot másik oldalról támogatta a Budapestről éppen Szegedre került Rácz Endre névtan iránti szeretete, vagy ahogyan ő sokszor mondta: „szerelme”. Rávezette a névtan sokoldalúságára, összetettségére, soha unalmassá nem válására, s szemináriumi, majd szakdolgozat íratásával elkötelezetté tette a valóban csodálatosan érdekes, kimeríthetetlen névtani kutatások iránt. Itt találkozott a szülőföld iránti szeretet és a tudományos érdeklődés: első dolgozatai Gyulaj nyelvjárási és névtani anyagából készültek” (11–2).

Ördög Ferenc nevét már egyetemista koromban, az 1960-as évek elején megismertem, amikor a *Magyar Nyelvőr* lapozgatása közben megakadt a tekintetem a *Gyulaj nyelvjárásából* című cikkén (1962: 81–4), amelyet egyvégtében végigolvastam. Írása – túlzás nélkül mondhatom – ösztönzőleg hatott rám, s megerősített abban, hogy föltétlenül fontos számomra is, hogy szülőfalumnak, Nagykónyinak a tájnyelvével elmélyülten foglalkozzam. Erre a dolgozatára úgy emlékszem vissza, hogy érdeklődésemet igazán nem is szakmai okok váltották ki iránta, hiszen akkoriban még nem ismerhettem a nyelvjáráskutatás elméleti-módszertani kérdéseit, problematikáját, hanem sokkal inkább érzelmi szempontból figyeltem föl rá, Gyulaj ugyanis szomszédos a szülőfalummal, s emiatt nagy érdeklődéssel olvastam a szóban forgó cikk minden sorát, adatát. Igaz, szoros kapcsolat a két

község között nem alakulhatott ki, hiszen közöttük – nehezen járható földutakkal – nagy erdőség húzódik, köves úton pedig igen nagy kerülővel lehet csak egyik faluból a másikba eljutni. Ez a kapcsolathány az oka annak, amint azt Ördög Ferenc meggyőzően kimutatta, hogy Gyulaj és Nagykónyi tájszavai viszonylag nagy mértékben eltérnek egymástól (2002: 289–91). Megtisztelőnek tartom, hogy a *Koppány menti tájszótár*at tüzetesen átnézte, s ily módon a két község szóanyagának összevető elemzésével kapcsolatban a tájszótárak elvi-elméleti kérdéseit új szempont fölvetésével is gazdagította.

Ördög Ferencet én személyesen akkor ismertem meg, amikor a JATE Magyar Nyelvészeti Tanszékén tartott előadásán Ady Endre A magyar Ugaron című versének elemzésével ragadtatta el oktatókból és egyetemistákból álló hallgatóságát. Majd az 1960-as évek második felétől, amikor általános iskolai tanárként, majd 70-es évek elejétől már a JATE oktatójaként bekapcsolódtam a Somogy és a Tolna megyei földrajzinév-gyűjtés és -kiadás munkálataiba, vele is együtt dolgozhattam. Akkoriban már szakmai körökben Ördög Ferenc nevét és tudományos tevékenységét nemcsak hazánkban, hanem Európa-szerte is sokan ismerték. A helynevekkel kapcsolatos megbeszéléseken jómagam – mint a megyei köteteknek az egyik legtapasztalatlanabb közzetevője – nagyon sokat tanultam tőle és természetesen más munkatársaktól is.

A *Zala megye földrajzi nevei* című kötet 1964-ben történt kiadásával, amelynek – a magyar nyelvészek közül ki ne tudná széles e hazában – Ördög Ferenc volt az egyik kezdeményezője és megvalósítója, hamarosan egy olyan mozgalom bontakozott ki, amelynek eredményeként szinte egymás után láttak napvilágot a különböző megyei és járási földrajzinév-kiadványok. Ezeknek a köteteknek nagy részében tudományos tanácsadóként, közzetevőként, majd mind gyakrabban szerkesztőként is részt vett. Kutatási tevékenysége az 1960-as évek második felétől napjainkig töretlenül ívelt fölfelé. Tudományos pályájának legfontosabb eredményeit és főbb irányait a következőképpen igyekszem összegezni:

1. Ördög Ferenc kutatómunkájának középpontjában a névtudomány két ága, a hely- és a személynevek állnak. Hajdú Mihály a már említett bevezetésében földrajzi nevekkel kapcsolatos tevékenységét így foglalta össze: „Eleinte Végh Józseffel, majd annak nyugdíjba vonulása, 1977 után egyedül szervezte, irányította a mozgalmat, de önálló kutató, közzetevő, ellenőrző és szerkesztő munkát is végzett Somogy, Tolna, Baranya, Vas, Veszprém, Komárom, Heves, Szolnok, Bács-Kiskun és Pest megye helyneveinek vagy egy részének (egy-egy járásának) kiadásában. Fél Magyarország helyneveinek megjelentetése az ő érdeme, ezért is hálás lehet neki a magyar tudományos élet. Ugyanakkor további megyék anyagának összegyűjtésében működött közre, és csak reménykedhetünk abban, hogy ez a munkássága nem fog elenyészni, s ha jobbra fordulnak az idők, ezek is meg fognak jelenni egyszer” (14).

2. Az 1960-as évek végétől, a 70-es évek elejétől kezdődően a személynevek vizsgálata is fontos szakterülete lett. A szülőfalujához kötődő kutatási témák után, amelyekkel tudományos munkája indult, Nagykanizsára költözésével mindinkább a Zala megyéhez kapcsolódó nyelvészeti vizsgálódások kerültek előtérbe, hogy aztán munkássága térben és időben (földrajzilag egyre nagyobb területekre s egyre régebbi időkre) is kiterjedjen. Ennek bizonyosságául a *Személynévizsgálatok Göcsej és Hetés területén* című monográfiáját (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973, 620 lap) említhetem, amely rendkívül gazdag névanyagra épülő, hézagpótló kiadvány, s amelynek alapján 1975-ben kandidátusi címet szerzett. Ez a munkája minden tekintetben (pl. hatalmas anyaga, elvi-módszertani, terminológiai újításai, a benne található elemzések révén) ma is alapműnek számít a személynevek kutatásában.

3. Szorosan véve Ördög Ferenc oktatómunkájához kapcsolódik, természetesen azonban egyáltalán nem választható el tudományos tevékenységétől az a tény, hogy gazdag kutatási tapasztalatait középiskolás diákjainak, valamint a főiskolai és az egyetemi hallgatóknak egyaránt átadta, amint arról tanítványainak jó néhány dolgozata, kiadványa is tanúskodik. Több, ma már jól ismert szakembert indított el tudományos pályáján. A magyar névtant nemcsak hallgatói körében népsze-

rúsította, hanem ezenkívül – német nyelven publikált cikkeivel, tanulmányaival – sokat tett azért is, hogy a külföldi szakemberek a magyar névtudomány eredményeit Európa-szerte megismerjék.

4. Az 1990-es években a helynevek összegyűjtése több megyében lényegében véve már befejeződött, a kiadásuk viszont – egy-két kisebb terület földrajzi neveit tartalmazó kötet kivételével – sajnálatos módon megtorpant. Talán ezzel is összefügghet, hogy Ördög Ferenc – régi korokra vonatkozó források vizsgálatával – újabb, jelentőségükben azonban nem kevésbé fontos kutatási témákat dolgozott föl és jelentetett meg. Ezek a következők:

Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745–1771). I–III. Budapest–Zalaegerszeg, 1991–1993, I. 836, II. 880, III. 786 lap. IV. *Mutatók.* Budapest–Zalaegerszeg, 1998, 639 lap.

Helynévmutató Csánki Dezső történelmi földrajzához. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002, 957 lap.

Amint az itt felsorolt kiadványok terjedelmét jelző számokból is kiderül, olyan rendkívül nagyszámú adatot magában foglaló könyvekről van szó, amelyeket még végiglapozni sem könnyű, hát még – nagy figyelmet, kitartást és hozzáértést kívánó munka után – forrásértékű, a későbbi vizsgálódásokban jól felhasználható köteté formálni őket. Ördög Ferenc ezekkel a művekkel olyan nagy mennyiségű és értékes anyagot tett közzé, hasznosíthatóvá, amely még nagyon hosszú ideig több tudományszak művelőit is további kutatásra, szakterületük újabb eredményekkel való gazdagítására ösztönözhetik.

Összegzésképpen Ördög Ferenc eddigi életművéről, amint a fentiekben is már részletesen kifejtettem, azt szeretném hangsúlyozni, hogy egész munkássága, tudományos teljesítménye elismerésre és tiszteletre méltó. Szerteágazó és sokoldalú kutatómunkája alapján már régóta méltó az MTA doktora fokozat elnyerésére. Ez a gondolat már régebben is megfogalmazódott bennem, most azonban, hogy áttekinttem a *Válogatott tanulmányok* című legújabb kötetét, nem csupán az itt összefoglalt publikációk, hanem eddigi tudományos tevékenységét tekintve is a korábbi véleményem még határozottabb meggyőződésemmé vált.

Ördög Ferenc egész életútja és munkássága nemcsak a fiatalabb nyelvészemzedék, hanem általában a tudományos kutatással foglalkozó szakemberek számára is követésre méltó. Egész tevékenységét ugyanis nem csupán kutatási hajlama, érdeklődése és rátermettsége motiválta, hanem annál több: a szűkebb pátriához való ragaszkodás és a kisebb-nagyobb közösségért való tenni akarás is. A *Válogatott tanulmányok* című kiadványt és a publikációinak jegyzékében felsorolt más önálló kötetét is – tudományos értékeik alapján – jó szívvel ajánlom azoknak a szakembereknek a figyelmébe, akiknek lehetőségük van arra, hogy Ördög Ferenc számára a legmagasabb tudományos fokozat, az MTA doktora cím odaítélését javasolják. Munkáit – több szempontból való felhasználhatóságukból adódóan – természetesen nemcsak a névtanosok forgathatják nagy haszonnal, hanem más szakterületek, tudományszakok (így pl. a helytörténet, néprajz, nyelvtörténet, dialektológia) művelői is. Biztos vagyok abban, amit gimnáziumi és általános iskolai tanári tapasztalataimra alapozok, hogy Ördög Ferenc jó néhány cikkét, tanulmányát és önálló kiadványát az iskolai oktatásban is eredményesen fel lehet használni.

Szabó József
SZTE BTK